ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Ткач І. М., Слободяник С. П.

В матеріалах статті надається огляд найбільш поширених підходів щодо державного регулювання економіки. Розглянуті об'єктивні причини необхідності державного регулювання економіки в умовах сьогодення. Світова практика показала недоліки надмірного втручання держави в економіку, тому в статті були визначені основні принципи створення системи державного регулювання економіки. Проведено аналіз світового досвіду державного регулювання економіки, визначено, що ефективність державної економічної політики за інших рівних умов тим вище, чим вище державні прибутки, чим більша частка ВВП перерозподіляється державою, чим більшу роль в економіці відіграє державний сектор. Державний сектор відіграє помітну роль у державній структурній політиці. Держава створює, нові об'єкти або розширює і реконструює старі в тих сферах діяльності, галузях або регіонах, куди приватний капітал надходить недостатньо, тому важливим інструментом державного регулювання економіки виступає державне замовлення. Для аналізу тенденції в економіці України було здійснено аналіз моделей.

В материалах статьи предоставляется обзор наиболее распространенных подходов относительно государственного регулирования экономики. Рассмотрены объективные причины необходимости государственного регулирования экономики в настоящих условиях. Мировая практика показала недостатки чрезмерного вмешательства государства в экономику, поэтому были определены основные принципы создания системы государственного регулирования экономики. Проведен анализ мирового опыта государственного регулирования экономики, определено, что эффективность государственной экономической политики при прочих равных условиях тем выше, чем выше государственные прибыли, чем большая часть ВВП перераспределяется государством, чем большую роль в экономике играет государственный сектор. Государственный сектор играет заметную роль в государственной структурной политике. Государство создает новые объекты или расширяет и реконструирует старые в тех сферах деятельности, областях или регионах, куда частный капитал поступает недостаточно, поэтому важным инструментом государственного регулирования экономики выступает государственный заказ. Для анализа тенденции в экономике Украины был осуществлен анализ моделей.

The article represents the overview of the most common approaches for government management of the economy. It describes the objective reasons of the necessity for government management of the economy in these conditions. World practice has shown the disadvantages of excessive state intervention in the economy (state-monopoly regulation in the economy), in accordance with experience, it describes the principles of the system of government management of the economy. The article presents the analysis of the global experience of government management of the economy, it is determined that the effectiveness of government economic policy, ceteris paribus, the higher the profit higher state than most of GDP is redistributed by the state, the greater the role played by the state in the economy sector. The public sector plays an important role in the structural policy of the state. State creates new objects or expands and reconstructs old in those areas, areas or regions where private capital flows is not enough, therefore an important tool of government management of the economy is the state order. The article presents the analysis of models for the analysis of trends in the economy of Ukraine.

Ткач І. М. канд. екон. наук, доц. Національного університету оборони України ім. Івана Черняховського

Слободяник С. П. канд. екон. наук, нач. наук.-дослід. лабораторії Національного університету оборони України ім. Івана Черняховського

8uaru8@ukr.net

УДК:338.242.4

Ткач І. М., Слободяник С. П.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Актуальність обраної теми. Необхідність забезпечення сталих темпів економічного зростання та, на його основі, соціального розвитку зумовлює доцільність втручання органів державної влади в національну економіку, оскільки ринок не може гарантувати стабільне економічне зростання, відтворювальні процеси в необхідних суспільству пропорціях, виконання соціальних програм. Проблема державного регулювання економіки (далі – ДРЕ) актуальна саме зараз, коли Україна отримала потенційні можливості вийти на більш якісний рівень свого розвитку в економічній, політичній, соціальній та інших сферах. Проблема комплексного з'ясування сутності форм і методів ДРЕ, його основних моделей у процесі еволюції економічної системи є однією з основних, при з'ясуванні оптимальних шляхів досягнення стійкого економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десятиріччя характер і напрямок наукових досліджень в області ДРЕ зазнали істотних змін. Дослідники описують механізм ДРЕ як систему, яка об'єднує мету та інструменти економічної політики. Значний вклад в розвиток розуміння ДРЕ та його внутрішні процеси привнесли такі вчені, як Д. Гелбрейт, Л. Головко, Л. Дідківська, А. Дьомін, В. Карсекін, Дж. М. Кейнс, С. Чистов та інші вітчизняні і зарубіжні вчені [2, 3, 11].

Метою статті є визначення необхідного рівня державного втручання в економіку та розкриття суперечностей цього процесу. Проведення аналізу тенденції в економіці України, та на його основі здійснити підбір оптимальної моделі, оскільки моделювання економіки тісно пов'язане з практикою державного регулювання.

Виклад основного матеріалу досліджень. Державне регулювання економіки здійснюється за допомогою впровадження системи заходів, які регламентують діяльність господарюючих суб'єктів шляхом адміністративних чинників (законів, постанов, інших нормативних актів), фінансово-кредитних важелів, організаційно-методичних, фіскальних механізмів тощо [1].

Важливими економічними функціями держави є послаблення глибини і гостроти економічних криз та циклічного характеру розвитку народного господарства, раціональний перерозподіл національного доходу.

Для виконання цих функцій необхідне одержавлення багатьох об'єктів і значної частки національного доходу. Щоб сучасна економічна система була стабільною, частка держави у ВВП повинна становити від 40 % до 50 % (за Д. Гелбрейтом) [2].

Найповніше економічна роль сучасної держави виявляється у проведенні структурної політики, що вимагає модифікації економічних функцій держави, форм і методів державного регулювання. Першочерговими в її економічній діяльності стають проблеми структурної перебудови економіки, вирішення стратегічних науково-технічних завдань, які виникають внаслідок структурних змін між окремими регіонами та галузями народного господарства, а також всередині їх. Регіональні структурні перетворення вимагають використання засобів та важелів регіональної економічної політики, зростання обсягів державних інвестицій, зокрема капіталовкладень, а також стимулювання капіталовкладень з боку приватних підприємств і акціонерних компаній, посилення державного регулювання цін, фінансової допомоги депресивним регіонам тощо.

Наявний інструментарій економічної політики, який сформовано в попередній період, не націлений на забезпечення якісних перетворень – інноваційного розвитку, оновлення структури виробництва, подолання глибокої диференціації доходів тощо. У межах нинішньої моделі розвитку широкомасштабна модернізація національної економіки просто неможлива.

Потрібні суттєві зміни в механізмах трансформаційних процесів, їх системне оновлення – тобто осмислений перехід до інституційної моделі ринкових перетворень, поєднаних з елементами ефективного державного регулювання.

Найбільш глибоко і всебічно обґрунтував необхідність державного втручання в економіку та розкрив суперечності між виробництвом і споживанням, що мали місце в країнах з ринковою економікою англійський економіст Дж. М. Кейнс в науковій праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» [3].

У сучасній економічній літературі об'єкти ДРЕ системно не відокремлені, що перешкоджає розумінню сутності та структури економічної системи. Розбіжності існують при з'ясуванні сутності ДРЕ. Так, у «Сучасному економічному словнику» ДРЕ охарактеризовано як «вплив на економіку з боку органів управління з метою підтримки процесів, які в ній протікають на певному рівні, або попередження, пригнічення несприятливих явищ». У «Великому економічному словнику» ця категорія розглядається як «цілеспрямовані процеси, що забезпечують підтримку або зміну економічних явищ та їх зв'язків». Економічне регулювання господарства трактовано як «розподіл ресурсів і формування пропорцій, які відповідають суспільним потребам на даному етапі розвитку національної економіки, за допомогою певних механізмів – сукупності інститутів, форм та інструментів» [4].

Сутність механізму державного регулювання визначається як система технічних для певного способу виробництва форм, методів, важелів, інструментів впливу на економіку, на процес відтворення на основі властивих йому законів і згідно з правовими нормами суспільства. Таке визначення спрощує поняття механізму, бо обмежує коло елементів, що становлять його основу [5].

Механізм державного регулювання діяльності суб'єктів ринку − це сукупність форм, методів, засобів впливу на економіку, що охоплюють економічні відносини, які склалися між суб'єктами та об'єктами регулювання в процесі визначення та реалізації мети [8].

Державне регулювання економіки – система заходів держави для здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства. Таке визначення є повним, оскільки розкриває функції, цілі та об'єкти державного втручання в економіку і поведінку громадян. Державне регулювання економіки має здійснюватися лише в межах функціональних дій держави на основі системи управління для об'єднання волі всіх громадян країни. Ця система має забезпечити безпеку держави від свавілля окремих громадян і одночасно враховувати поведінку громадян, захищати їх права [6].

Сьогодні постійно ведеться пошук напрямів удосконалення взаємовідносин між державою та товаровиробниками, і залежно від багатьох факторів спостерігається послаблення або посилення державного втручання.

Об'єктивними причинами необхідності ДРЕ в умовах сьогодення є

– наявність монополізму в багатьох галузях народного господарства та відсутність досконалої конкуренції;

– недосконалість цінового механізму для певної групи товарів, який робить їх виробництво неефективним;

– повільна адаптація до сучасних умов господарювання окремих ринків – робочої сили, капіталів, інтелектуального продукту тощо;

– забезпечення стабільності і гармонійності суспільства;

– сприяння збереженню та відтворенню природного, культурного, національно-історичного середовища існування народів;

– розв'язання питань міжнародної політики і співпраці.

Як показує світовий досвід [7, 8], існує багато варіантів організації державного регулювання економіки, проаналізувавши які, можна систематизувати загальні принципи реалізації впливу держави, а саме:

– принцип ефективності – державне регулювання має передбачати кінцевий економічний ефект;

– принцип погодження інтересів – державне регулювання має виступати механізмом поєднанням інтересів різних суб'єктів економіки: загальнодержавних, регіональних. Групових (підприємців, робітників, споживачів);

– принцип стабільності – забезпечує необхідний вплив на економіку з метою вирівнювання підйомів і спадів ділового циклу, стримування безробіття, підтримку економічного розвитку;

– принцип системності – обумовлений функціонуванням національної економіки як великої складної системи, що включає різні рівні і елементи. Передбачає комплексний, системний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних, зовнішньоекономічних та інших проблем;

– принцип цілеспрямованості – державне регулювання має спрямовуватися на вирішення конкретних цілей;

– принцип адекватності – система ДРЕ та засоби їх застосування відображали реалії сучасного часу, а також оцінку загально політичної та економічної ситуації;

– принцип наукової обґрунтованості – враховує вимоги об'єктивних економічних законів, а також сучасних досягнень економічної науки;

– принцип комплексності – необхідність використання державою всього арсеналу засобів та інструментів, що є в її розпорядженні.

Світова практика показала недоліки надмірного втручання держави в економіку. Саме тому основними принципами створення системи ДРЕ в нашій країні повинні бути:

– принцип розумної достатності (державі підпорядковуються тільки ті функції, які не можуть виконуватись іншими ланками господарської системи внаслідок їх обмеженої компетенції та недостатніх ресурсів);

– принцип поступовості (командно-адміністративні методи регулювання замінюються правовими та економічними в міру створення об'єктивних умов − демонополізації, приватизації, стабілізації тощо);

– принцип наукової обґрунтованості – (повинен враховувати вимоги об'єктивних економічних законів, а також сучасних досягнень економічної науки, розвитку економіки, наявності та раціональності використання обмежених ресурсів тощо);

– принцип адекватності (система державних регуляторів економіки повинна відображати реальний стан соціально-економічного розвитку).

Крім загальних принципів, на яких базується система державного регулювання загалом, слід назвати й нові принципи бюджетної політики та податкового регулювання, що передбачають економічну самостійність бюджетів усіх рівнів, їх реальне формування на стабільній нормативній базі; необхідність узгодження самостійних бюджетів із фінансуванням республіканського бюджету; оптимальний рівень бюджетного дефіциту, гнучке збалансування між загрозою інфляції та потребою в підвищенні суспільного попиту; раціональне поєднання інтересів дохідної частини бюджету і стимулювання роботи підприємців на основі виважених податкових ставок.

Будь-яке регулювання в економіці пов'язане з виробленням і прийняттям управлінських рішень. У ході пошуку і аналізу можливих рішень, вибору кращого з них використовуються логічні моделі процесів управління, економіко-математичні методи, що дає можливість обґрунтувати (знайти раціональні та оптимальні) управлінські рішення щодо ДРЕ.

Важливим інструментом ДРЕ виступає державне замовлення. Воно виконує наступні функції:

– забезпечення першочергових державних та спеціальних потреб у найважливіших видах продукції (робіт, послуг);

– формування необхідних пропорцій соціально-економічного розвитку виробництва;

– забезпечення виконання прийнятих Верховною Радою України законодавчих актів і державних програм;

– забезпечення функціонування систем, які гарантують належний життєвий рівень населення та його екологічну безпеку;

– формування державних резервів і запасів;

– виконання міжнародних угод з питань економічного та науково-технічного співробітництва;

– задоволення потреб оборони та інших споживачів.

Фінансування державних замовлень здійснюється у двох напрямах. У першому воно фінансується з державного бюджету, інших фінансових коштів і фондів, у другому – держава не забезпечує державне замовлення фінансовими ресурсами.

Одним з важливих інструментів економічного прогнозування, наукового пізнання процесу ДРЕ є модель. Під моделлю в широкому розумінні вважається подумки або практично створена структура, яка відтворює частину дійсності в спрощеній і наочній формі [9]. Конструювання моделі на основі попереднього вивчення об'єкта й визначення його суттєвих характеристик, експериментальний і теоретичний аналіз моделей, співвідношення результатів з даними об'єкта, коригування моделі складають зміст методу моделювання [10].

Виділяють декілька моделей ДРЕ:

– Американська – лібералізована система управління економікою, основний акцент робиться на використання ринкових регуляторів, участь держави мінімальна, переважно застосовуються опосередковані (непрямі) методи ДРЕ.

– Японська – централізоване регулювання соціально-економічного розвитку країни з боку держави з використанням економічних, опосередкованих методів ДРЕ. Домінує психологія колективізму, солідарності, значний державний сектор економіки, який відіграє суттєву роль.

– Шведська – управління соціально-економічним розвитком країни на основі активного втручання держави у процес розподілу доходів, створення розвиненої системи соціального захисту населення, значний державний сектор економіки (понад 50 %), який відіграє суттєву роль.

– Німецька – система управління національною економікою з активним використанням ринкових механізмів, насамперед конкуренції і створення на державному рівні системи соціального захисту громадян.

Економіко-математичне моделювання соціально-економічних процесів здійснюється з використанням економетрії, яка забезпечує ряд переваг:

– кількісно виражає економічні зв'язки між багатьма перемінними, які впливають на економіку (доходом, грошовим обігом, державними витратами, зовнішньою торгівлею тощо);

– забезпечують стабільність і гнучкість у пристосуванні до перемінних умов завдяки однозначній оцінці змінних.

Моделювання економіки тісно пов'язане з практикою державного регулювання, яка ґрунтується на декількох підходах:

– неокейнсіанському – орієнтується на попит, одним з факторів якого є інвестиції;

– неокласичному – використовується поняття виробничої функції, тобто враховується капітал і праця;

– монетарному – зорієнтованому на прогнозування грошової маси, обертання грошей, валютні курси.

Лідером моделювання економіки є США. Найбільш відомою американською моделлю, яка призначена для вибору заходів державної економічної політики для забезпечення рівноваги попиту та пропозиції. Критеріями ефективності цієї моделі є мінімальний рівень безробіття при максимально можливому рівні зростання ВНП.

Для довготермінового прогнозування (до 10 років) економіки використовується Уортонська модель (річна), Бруклінська модель. Для короткотермінового прогнозування економіки (3–5 кварталів) застосовують модель Фера.

Одним із батьків економіко-математичного моделювання вважають лауреата Нобелівської премії з економіки в 1969 р. Яна Тінбергена (Голландія). Він уперше створив математичну модель нідерландської економіки у вигляді системи із 27 рівнянь, а пізніше і модель американської економіки з 48 рівнянь.

Основи економіко-математичного моделювання закладав норвезький вчений Рагнар Антон Кіттіль Фріш – лауреат Нобелівської премії з економіки. Він ввів в обіг широко розповсюджені терміни «економетрика», «макроекономіка».

Леонтьеву В. В. (США) присвоєно звання лауреата Нобелівської премії з економіки за розробку моделі міжгалузевого балансу «затрати – випуск».

Якщо синтезувати об'єкти ДРЕ в єдине ціле, то вони спрямовані на розвиток всієї економічної системи та досягнення рівноваги цієї системи.

Національна стратегія економічного зростання повинна мати завдання і мету не тільки інституціонального характеру, але й макроекономічного.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи принципи ДРЕ в України можна зробити висновки, що недостатньо використовується принц наукової обґрунтованості економічного регулювання, що в підсумку призводить як до політичної та і економічної кризи в державі.

Для виходу з кризового стану в Україні доцільно було б використовувати німецьку модель ДРЕ, де система ДРЕ проводиться з активним використанням ринкових механізмів, насамперед конкуренції і створення на державному рівні системи соціального захисту громадян.

Використовувати державне замовлення та здійснювати інвестиції в реальний сектор економіки з метою створення значних об'єктів інфраструктури, для активізації національної економіки у довгострокові перспективи. Тому використання економіко-математичного моделювання в цьому напрямку носить суттєве значення, з метою визначення найоптимальніших реальних проектів, які в стратегічні перспективі дадуть значний імпульс для інтенсивного інноваційно спрямованого розвитку економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. / За ред. Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація. – 2000. – с. 703.*
2. *Джон Гэлбрейт. Экономические теории и цели общества // Перевод с английского Под общей редакцией и с предисловием академика Н. Н. Иноземцева и члена-корреспондента АН СССР А. Г. Милейковского. Москва, «Прогресс», 1979. – 406 с.*
3. *Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей. / Дж. М. Кейнс. – К. : 2007. – 145 с.*
4. *Абалкін Л. . Економічна енциклопедія. / Л. І. Абалкін. – М. : Економіка, 1999. – 1055 с.*
5. *Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку XXI століття) : монографія / [В. В. Галунько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін, О. О. Онищук, Ю. В. Гридасов, М. М. Новіков, У. О. Палієнко, І. А. Дьомін, О. М. Єщук]; за заг. ред. В. В. Галунька. – Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2010. – 376 с.*
6. *Дідківська Л. І., Головко Л. С. Державне регулювання економіки. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головко. – К. : Знання-Прес. 2002. – 214 с.*
7. *Державне регулювання економіки: Навчальний посібник / Швайка Л. А. – К. : Знання, 2006.– 435 с.*
8. *Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. / Д. М. Стеченко – К. : МАУП, 2000. – 176 с.*
9. *Зацеркляний М. М. Основи економічної кібернетики: Навч. посібник. / М. М. Зацеркляний, О. Ф. Мельников. – Чернівці: ТОВ «Видавництво "Наші книги"», 2008. – 392 с.*
10. *Пашута М. Т. Прогнозування та макроекономічне планування: Навч. посібник. / М. Т. Пашута, А. В. Калина. – К. : МВУП, 1998. – 192 с.*
11. *Карсекін В. Проблеми розвитку готельного господарства в Україні / В. Карсекін, Т. Ткаченко // Економіка України. – 1997. – № 9. С. 48.*

Стаття надійшла до редакції 30.11.2013 р.